

О. С. Задорожна,
аспірантка Інституту журналістики
КНУ імені Тараса Шевченка

Zadorozhna Olena,
PhD Student, Institute of Journalism
Taras Shevchenko National University of Kyiv

УДК 007: 304: 001[004: 316.485.26+172.4]

Проблематика інформаційної війни у працях вітчизняних та закордонних дослідників медіа

Problems of informational war in the works of domestic and foreign scientists of mass media

РЕФЕРАТ. У статті йдеться про стан висвітлення проблематики інформаційної війни вітчизняними та закордонними дослідниками медіа. Увага звертається на те, коли тема інформаційної війни потрапила в науковий дискурс та які причини, аспекти, передумови такого процесу.

Ключові слова: інформаційна війна, мас-медіа, інформаційна безпека, національна безпека, інформаційна політика, інформаційний простір, інформаційні інтервенції.

ABSTRACT. The article states on the state of coverage of problematics of the information warfare by domestic and foreign researches of media. The emphasis is put on the moment when the theme of the information warfare has got into a scientific discourse and what reasons, aspects, roots preceded it.

Keywords: information warfare, mass media, information security, national security, information policy, information space, information interventions.

Вступ. Сьогодні безпека набула важливішого значення, ніж будь-коли раніше, особливо коли це стосується інформаційних технологій. Засоби комунікації з доступом до всесвітньої мережі є відкритою мішенню для інтернет-злочинців, які можуть входити до певних угруповань або таємних організацій державного рівня. Безпека мережевої комунікації – невід’ємний фактор інформаційної захищеності. Починаючи з кінця ХХ ст., коли цивілізація завдяки науково-технічному прогресу почала продукувати нові засоби масової комунікації, світ швидко та кардинально змінюється – тепер усім відомий вислів «слово – це зброя» починає сприйматися в контексті інформаційного мілітаризму.

Дослідження інформаційних процесів у структурі планетарних систем комунікації актуальні завжди, адже інформаційні впливи на свідомість мас існували, існують і будуть існувати. Тож проблематику інформаційної війни слід розглядати, зокрема, в контексті національної безпеки. Крім

того, суттєвою особливістю інформаційних протистоянь є пропагандистський елемент, на який також варто звернути увагу.

У представленій статті йтиметься про передумови виникнення інформаційної війни у військовому чи мирному середовищі, витоки поняття «інформаційна війна» та його сучасне застосування. Основним мотивом для дослідження став постійний розвиток інформаційного простору, а також історичні події 2013–2014 рр. в Україні.

Мета – розглянути проблематику інформаційної війни у працях вітчизняних та закордонних дослідників медіа.

Щоб забезпечити виконання поставленої мети, окреслимо такі завдання:

- теоретично осмислити проблематику інформаційних воєн;
- проаналізувати особливості використання поняття «інформаційна війна», зокрема, у контексті українсько-російського протистояння;

• охарактеризувати небезпеки в інформаційному просторі.

Теоретичне підґрунтя і гіпотези. Проблематику інформаційної війни повністю або частково розглядали у своїх працях такі дослідники, як Г. Почепцов, Р. Вандом, Д. Деннінг, Дж. Аркилла, С. Расторгуєв, І. Завадський, А. Вікторов, А. Філімонов, А. Чічановський, О. Старіш, С. Комов, Д. Черешкін, Г. Смолян, В. Цигічко, Т. Возняк, А. Юричко, А. Губарєв, М. Кондратюк та ін. Питання інформаційної безпеки розкривають О. Белов, О. Литвиненко, С. Сьомін, В. Бондаренко, Г. Перепелиця тощо. Наприклад, науковець Г. Почепцов є фахівцем у галузі інформаційних воєн. У своїх працях він систематизує історію появи та розвиток методології протистоянь на рівні мас-медіа. Своєю чергою, українські дослідники А. Чічановський та О. Старіш розглядають основні завдання, об'єкти та суб'єкти інформаційної війни, а також переосмислюють значення інформації у сучасному вимірі. Тоді як американські спеціалісти Д. Деннінг і Дж. Аркилла описують інформаційні війни з технічної точки зору. Також цікавим є підхід до розгляду питання з погляду його значення для оборонної політики – такий аспект інфовоєн досліджував Р. Вандом.

Методи дослідження. Щоб досягнути поставленої у цій статті мети та зробити висновки, використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. За допомогою системного методу ми розглянули і проаналізували поняття «інформаційна війна». Для розуміння стратегії, структури, функціональних складових частин інфовоєн було використано структурно-функціональний метод. Крім того, для теоретичного осмислення, тлумачення та трансформації терміна «інформаційні війни» застосовано порівняльний метод. Своєю чергою, був проведений аналіз понять за допомогою критико-конструктивного методу.

Результати й обговорення. Зародження певного явища може відбуватися задовго до його чіткого осмислення, тлумачення та вибору для нього конкретного поняття. Зокрема, війни, в яких був задіяний фактор інформації, велися ще до зародження комп'ютерних технологій. Особливим складником таких протистоянь є інформаційний вплив, а точніше пропаганда. Наприклад, чутки про могутню силу татаро-монгольського іґа могли зашкодити бойовому настрою противника. Також у часи середньовіччя король, який ішов у бій пліч-о-пліч із лицарями, був тим мужнім образом, що підтримував моральний дух війська. Останнє можна визначити як візуальний чинник (символ), який спонукав до боротьби.

Сьогодні людство є очевидцем інформаційних протистоянь. Щоб краще зрозуміти такі процеси в інформаційному просторі, звернемо увагу на тлумачення терміна «інформаційна війна». Приміром, у «Словнику журналіста» читаємо: інформаційна війна – 1) дії, спрямовані на досягнення інформаційної переваги шляхом застосування методів підриву, дестабілізації й руйнування інформаційного потенціалу противника, його функцій; 2) заходи з метою захисту власних інформаційних ресурсів і телекомунікаційних систем. Інформаційна війна здійснюється в режимі «усі проти всіх», у ній не буває союзників, переможений втрачає свої позиції. Уперше поняття інформаційної війни було окреслено в Японії та США [1, с. 44]. І дійсно, беручи до уваги, наприклад, наукові пошуки дослідника Г. Почепцова, робимо висновок, що теоретичне осмислення проблематики інформаційних воєн почалося в 90-ті рр. Структурою, яка зробила перший крок у цьому напрямку, був Американський авіаційний університет [2, с. 246].

Канадський дослідник, лейтенант-полковник Р. Вандом (Roger Vandomme) вважає, що термін «інформаційні операції» є синонімом до поняття «інформаційна війна» [3, с. 7]. Його висновки наводить і вітчизняний дослідник Г. Почепцов. Зокрема, він зазначає, що термін «інформаційні війни» суто публіцистичний чи політичний, навіть військові його не використовують. Їхній термін – «інформаційні операції» (або «психологічні операції»). Словосполучення «інформаційні війни» не використовують тому, що війни можна вести тоді, коли точиться бій, а операціями можна займатися в будь-який час. Деякі країни надають перевагу власним означенням. Наприклад, в Австралії замість «інформаційних операцій» використовують «інформаційні дії» [2, с. 247].

Розглянемо погляд російського дослідника С. Расторгуєва, який вважає, що суть інформаційної війни полягає у завоюванні країн і народів шляхом проникнення в керівництво чужої країни своїх ставлеників, носіїв власної ідеології і власних інтересів лише інформаційними методами [4, с. 113]. Насправді саме це ми спостерігаємо в управлінні нашої держави. Наприклад, за роки незалежності України у владних кріслах побували проросійські партії та політичні діячі. Саме недооцінка впливовості таких людей та інформаційної політики Російської Федерації в Україні призвела до анексії Автономної Республіки Крим та сепаратистських процесів у східних регіонах.

Отже, конфлікти в інформаційному просторі відбуваються постійно, йдеться лише про ступінь цієї конфліктності, її системність. Орга-

нізоване на державному рівні втручання в інформаційний простір іншої держави і є інформаційною війною [2, с. 247].

Цікавим видається тлумачення «інформаційної війни» в оксфордському словнику англійської мови: інформаційна війна – війна, під час якої представлення інформації або маніпуляція інформацією є дуже важливою або істотною; конфлікт через володіння або поширення інформації; (також) момент або період ведення інформаційної війни (тепер звичайне значення) [5].

1966 р. (назва запису) На розгляді 69: Інформаційна війна, Національне освітнє телебачення. 1974 р. Т. Л. Стоддарт та співавтор. Географічний довідник Фінляндії 95: «Інформаційна війна продовжувалася до початку 1970-х рр. Вплив засобів масової інформації, такий самий як системи освіти, був просто повністю досліджений [5]».

Якщо звернути увагу на рік, який вказано в оксфордському словнику, то можна з упевненістю стверджувати, що поняття «інформаційна війна» починають вживати ще з часів «холодної війни», яка тривала з середини 40-х до початку 90-х рр. ХХ ст. І дійсно, за часів протистояння між СРСР та США точилася ідеологічна, інформаційно-психологічна, смислова боротьба, об'єктом якої була саме масова свідомість людей.

Інформаційне протистояння здійснюється між різними видами соціальних суб'єктів, проте низка конфліктних взаємодій мають визначені та порівняно стійкі ознаки, які можуть трансформувати протистояння в один із трьох станів: інформаційну війну, інформаційний тероризм, інформаційну злочинність. Коли говорять про війну, то мають на увазі озброєну боротьбу. Тому під інформаційною війною доцільно розуміти внутрішнє – між кланами або фінансово-промисловими групами держави – чи міждержавне протистояння в інформаційному міжсередовищному просторі. Очевидно, вона може вестися як у воєнний час, так і в мирний період. Тут, проте, виникає інший аспект: інформаційне протистояння завжди здійснювалося й здійснюється як всередині держави, так і між державами – фактично цей постулат залежить від природи держави як індивідуального соціально-політичного суб'єкта. Однак форми цього протистояння можуть бути різними – від переконання й надання об'єктивної інформації до порушення функціонування інформаційних систем [6, с. 36–37] й «деструктивного інформаційного впливу, що руйнує або трансформує систему за заданою програмою» [7].

Фактично застосовувати поняття інформаційної війни можна лише тоді, коли на інформаційну сферу противника спрямований комплексний вплив з потрібним смисловим навантаженням, що дискредитує наявні інформаційні

процеси. Крім того, у комплексному впливі часто закладається зміна (коригування) історичної правди на свій лад. Цієї думки частково дотримується дослідник Т. Возняк, який пише, що одним із основних інструментів «гібридної війни» є формування реальності в головах свого народу, своїх військових і навіть своїх супротивників [8].

У контексті нашого дослідження актуальним є трактування інфовоєн директором інформаційних військ Міністерства оборони США: «Інформаційна війна складається з дій, які застосовуються для досягнення інформаційної переваги в забезпеченні національної військової стратегії шляхом впливу на інформацію та інформаційні системи супротивника з одночасним укріпленням і захистом власної інформації та інформаційних систем. Інформаційна війна – всеосяжна, цілісна стратегія, яка покликана віддати належне вагомості та цінності інформації у питаннях командування, управління та виконання наказів збройними силами та реалізації національної політики. Інформаційна війна спрямована на всі можливості та чинники уразливості, що неминуче виникають в умовах дедалі більшої залежності від інформації, а також використання інформації у всіляких конфліктах. Об'єктом уваги є інформаційні системи (включно з відповідними лініями передач, що опрацьовують центри та людські фактори цих систем), а також інформаційні технології, що використовуються в системах озброєнь. Інформаційна війна має наступальні й оборонні складники, але починається з цільового проектування та розробки своєї «Архітектури командування, управління, комунікації, комп'ютерів та розвідки», що забезпечує особам, які приймають рішення, відчутну інформаційну перевагу у будь-яких конфліктах» [9]. Поняття «інформаційна війна» у значенні специфічної радіоелектронної боротьби вперше закріплено саме в директиві Міністерства оборони США DOD S 3600.1 (від 21.12.1992 р.), а термін «стратегічна інформаційна війна (інформаційне протистояння)» з'являється у 1996 р. у звіті американської корпорації «Ренд» MR-661-OSD «Strategic Information Warfare. A new face of War» [10].

Відштовхуючись від наведеного вище означення, можна зауважити, що акцент зроблено саме на розгляді інформаційної війни з врахуванням військових інтересів. На нашу думку, коли питання стосується серйозних збройних конфліктів, тема інфовоєн вже не може розглядатися суто в гуманітарному аспекті.

Висновки. Як бачимо, проблематика інформаційної війни досліджується протягом багатьох років. Її обговорення триває. Для України це питання особливо гостро постає в 2000-х рр. Воєнні конфлікти на Сході країни, ситуація з

Кримом спровокували дискусію навколо інформаційної війни, а точніше «гібридної війни» між Російською Федерацією та Україною. Термін «інформаційна війна» та дотичні до нього поняття почали частіше вживати вітчизняні дослідники, політики, журналісти. Наприклад, у мас-медіа можна побачити такі заголовки: «В ЄС створили команду з боротьби з російською пропагандою» [11], «Пропаганду РФ в Україні зможе перемогти російськомовний канал» [12], «Порошенко розповів про плани на "канал антипропаганди" у Європі» [13], «Почепцов: Україні нужна своя пропагандистская машина» [14], «Георгий Почепцов: Информационные войны выигрываются задолго до их начала» [15], «Маніпуляція російських ЗМІ» [16], «Доктрина інформаційної безпеки для України» [17] тощо. В електронній енциклопедії «Вікіпедія» з'являється матеріал під назвою «Війна на Сході України», де є розділ «Гібридна війна Російської Федерації проти України» з підрозділом «Інформаційна, дезінформаційна, пропагандистська війна». Зазначимо, що тільки українськомовний варіант статті містить визначення понять «інформаційна війна», «гібридна війна». Загалом на сторінці українською мовою інформації більше, ніж у перекладах іншими мовами. Зрештою воєнний конфлікт з Росією призвів до гострішого обговорення в Україні проблематики інфовоєн та усвідомлення прогалин у державній інформаційній політиці. Фактично завдяки такому конфлікту ця тема почала ширше обговорюватися в науковому дискурсі. Відбувається локальне (відносно України та Росії) і глобальне (наша країна у світовому контексті) осмислення інформаційних процесів.

В українському медіапросторі частіше розглядають поняття «гібридна війна», під яким розуміють військову стратегію з багатьма компонентами. Подібним чином тлумачить цей термін директор інформаційних військ Міністерства оборони США.

На думку доктора К. Вуйціцького з Центру студій Східної Європи Варшавського універси-

тету, те, що відбувається в Україні, можна назвати «гібридною війною», коли сильна держава не може напасти на слабшу, тому намагається розділити її. Москва робить це, відправляючи диверсантів, мобілізуючи злочинців і проводячи інформаційну війну. Подібну думку висловив український політолог С. Таран: «Якщо говорити про гібридну війну, то в Україні слово «гібридна» вживається в тому сенсі, що немає оголошеної повномасштабної війни з танками, з літаками, із застосуванням армії. А є неоголошена війна за допомогою малих диверсійних груп, які вчиняють провокації й диверсії на території України, хоча вони прийшли з Росії, і дуже багато найманців є саме росіянами. У цьому сенсі є гібридна війна» [18].

Інформація як потужний інструмент повноцінно застосовується із зародженням «галактики Марконі». Демонстрація сили інформації відбувалася як у мирний, так і в конфліктний час, наприклад, під час Першої та Другої світових воєн. ХХІ ст. – це період нової модифікованої боротьби, де визначальними є інтелект та науковий поступ. Перемагає той, хто володіє інформацією і вміє вдало застосовувати її. Це й демонструється під час інформаційних воєн. Підсумовуючи розглянуті тлумачення поняття «інформаційна війна», можна зробити висновок, що такий вид боротьби дає змогу управляти масовою свідомістю громадян через організований вплив на інформаційний простір держави-противника з метою подальшої дестабілізації країни через економічну, політичну, медійну та ін. сфери впливу – фактично це війна в юридичному, дипломатичному стані миру. Таким чином, ідеться не тільки про захист територіальної цілісності держави, а й про збереження контролю над її інформаційним простором.

Подяки. Авторка висловлює подяку кафедрі реклами та зв'язків з громадськістю, зокрема професору В. Ф. Іванову та науковому керівникові, доценту І. С. Паримському.

Джерела і література

1. *Словник* журналіста: Терміни, мас-медіа, постаті / за заг. ред. Ю. М. Відзілі. – Ужгород : ВАТ «Закарпаття», 2007. – 224 с.

2. *Почепцов Г.* Сучасні інформаційні війни / Г. Почепцов. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2015. – 497 с.

3. *Vandomme R.* From intelligence to influence: the role of information operations [Електронний ресурс] / R. Vandomme ; Centre for National Security Studies. – Режим доступу: www.cfc.forces.gc.ca/237/419-eng.pdf.

4. *Расторгуев С. П.* Информационная война как целенаправленное информационное воздействие

информационных систем / С. П. Расторгуев // Информационное общество. – 1997. – № 1.

5. *Oxford English Dictionary* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.oed.com.

6. *Журналистика и медиаобразование-2010* : сб. тр. IV Междунар. науч.-практ. конф., Белгород, 22–24 сент. 2010 г. / под ред. проф. А. П. Короченского, проф. М. Ю. Казак. – Белгород : БелГУ, 2010. – 532 с.

7. *Стариш А. Г.* СМИ как технология обратной связи: политическая система – социум / А. Г. Стариш // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К. : ІМВ, 2002. – Вип. 36. – Ч. I. – С. 185.

8. *Возняк Т.* Геополітичні аспекти війни в Україні [Електронний ресурс] / Т. Возняк // І : незалежний

культурологічний журнал. – 2015. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/ji-library/Vozniak/Geopolitychni%20konteksty%20vijny%20v%20ukrajini/Vstup.htm>.

9. *Завадский И. И.* Информационная война – что это такое? / И. И. Завадский // Конфидент. – 1996. – № 4. – С. 14.

10. *Кондратюк М. О.* Інформаційна війна та роль мас-медіа в міжнародних конфліктах [Електронний ресурс] / М. О. Кондратюк // Вісник. – Харків, 2013. – Вип. 41. – Режим доступу: <http://www.ic.ac.kharkov.ua/RIO/v41/15.pdf>.

11. В ЕС створили команду з боротьби з російською пропагандою [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2015/06/4/7034472/>.

12. *Пропанду РФ* в Україні зможе перемогти російськомовний канал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2015/05/29/7069470/?attempt=1>.

13. *Порошенко* розповів про плани на «канал антипропаганди» в Європі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2015/03/21/7062262>.

14. *Почепцов*: Україне нужна своя пропагандистская машина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lb.ua/news/2014/04/10/262572_pocheptsov_ukraine_nuzhna.html.

15. *Георгий Почепцов*: Информационные войны выигрываются задолго до их начала [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://farwater.net/gazeta/georgij-pocheptsov-informacionnye-vojny-vyigryvayutsya-zadolgo-do-ix-nachala/>.

16. *Сірук М.* Маніпуляція російських ЗМІ / Микола Сірук // День. – 2015. – 13 жовт. – № 186 (4554).

17. *Доктрина* інформаційної безпеки для України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2014/04/18/7022849/>.

18. *Гібридна* війна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Гібридна_війна.

Reference list

1. *Slovník zhurnalista: Terminy, mas-media, postati* / za zah. red. Yu. M. Bidzili. – Uzhhorod : VAT «Zakarpattia», 2007. – 224 s.

2. *Pocheptsov H.* Suchasni informatsiini viiny / H. Pocheptsov. – K. : Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 2015. – 497 s.

3. *Vandomme R.* From intelligence to influence: the role of information operations [Electronic resource] / R. Vandomme ; Centre for National Security Studies. – Reference: www.cfc.forces.gc.ca/237/419-eng.pdf.

4. *Rastorguev S. P.* Informacionnaja vojna kak celnapravlennoe informacionnoe vozdejstvie informacionnyh sistem / S. P. Rastorguev // Informacionnoe obshhestvo. – 1997. – № 1

5. *Oxford English Dictionary* [Electronic resource]. – Reference: www.oed.com.

6. *Zhurnalistika i mediaobrazovanie-2010* : sb. tr. IV Mezhdunar. nauch.-prakt. konf., Belgorod, 22–24 sent. 2010 g. / pod red. prof. A. P. Korochenskogo, prof. M. Ju. Kazak. – Belgorod : BelGU, 2010. – 532 s.

7. *Starysh A. G.* SMI kak tehnologija obratnoj svyazi: politicheskaja sistema – socium / A. G. Starysh // Aktual'ni problemy mizhnarodnykh vidnosyn. – K. : IMV, 2002. – Vyp. 36. – Ch. I. – S. 185.

8. *Vozniak T.* Heopolitychni aspekty viiny v Ukraini [Electronic resource] / T. Vozniak // I : nezaleznyi kulturno-ohichnyi zhurnal. – 2015. – Reference: <http://www.ji.lviv.ua/ji-library/Vozniak/Geopolitychni%20konteksty%20vijny%20v%20ukrajini/Vstup.htm>.

9. *Zavadskij I. I.* Informacionnaja vojna – chto jeto takoe? / I. I. Zavadskij // Konfident. – 1996. – № 4. – S. 14.

10. *Kondratiuk M. O.* Informatsiina viina ta rol mas-media v mizhnarodnykh konfliktakh [Electronic resource] / M. O. Kondratiuk // Visnyk. – Kharkiv, 2013. – Vyp. 41. – Reference: <http://www.ic.ac.kharkov.ua/RIO/v41/15.pdf>.

11. *V YeS* stvoryly komandu z borotby z rosiiskoiu propahandoiu [Electronic resource]. – Reference: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2015/06/4/7034472/>.

12. *Propahandu RF* v Ukraini zmozhe peremohty rosiiskomovnyi kanal [Electronic resource]. – Reference: <http://www.pravda.com.ua/news/2015/05/29/7069470/?attempt=1>.

13. *Poroshenko* rozpoviv pro plany na «kanal antypropahandy» v Yevropi [Electronic resource]. – Reference: <http://www.pravda.com.ua/news/2015/03/21/7062262>.

14. *Pocheptsov*: Ukraine nuzhna svoja propagandistskaja mashina [Electronic resource]. – Reference: http://lb.ua/news/2014/04/10/262572_pocheptsov_ukraine_nuzhna.html.

15. *Georgij Pocheptsov*: Informacionnye vojny vyigryvajutsja zadolgo do ih nachala [Electronic resource]. – Reference: <http://farwater.net/gazeta/georgij-pocheptsov-informacionnye-vojny-vyigryvayutsya-zadolgo-do-ix-nachala/>.

16. *Siruk M.* Manipuliatsiia rosiiskyx ZMI / Mykola Siruk // Den. – 2015. – 13 zhovt. – № 186 (4554).

17. *Doktryna* informatsiinoi bezpeky dlia Ukrainy [Electronic resource]. – Reference: <http://www.pravda.com.ua/articles/2014/04/18/7022849/>.

18. *Hibrydna* viina [Electronic resource]. – Reference: https://uk.wikipedia.org/wiki/Hibrydna_viina.

Подано до редакції 15. 02. 2015 р.

Задорожная Е. С.

Проблематика информационной войны в работах отечественных и зарубежных исследователей медиа.

РЕФЕРАТ. В статье идет речь о состоянии освещения проблематики информационной войны отечественными и зарубежными исследователями медиа. Внимание обращается на то, когда тема информационной войны попала в научный дискурс и какие причины, аспекты, предпосылки этого процесса.

Ключевые слова: информационная война, масс-медиа, информационная безопасность, национальная безопасность, информационная политика, информационное пространство, информационные интервенции.